

Profesjon

Innledning

Enhver student innen samfunnsvitenskapelige eller humanistiske fag har opplevd å få et grufult spørsmål fra besteforeldre, onkler og tanter eller andre som tilhører en annen generasjon. Spørsmålet kommer som regel etter at studenten har fortalt hva han eller hun studerer og lyder "Hva blir du da?". Mange trekker på smilebåndet og sier "Kan du fortelle meg det så hadde det vært fint" og stemmer i med en flau latter.

Bak denne, for mange, kjente episoden ligger det et dypere fenomen, en generasjonskløft om du vil. Det er ingen grunn til å anta at det fra eldre generasjoner sin side er en spydig kommentar eller et forsøk på å oppdra i noen form. Antageligvis er det kun et forsøk på å forstå. Da mange av dagens studenters foreldregenerasjon, og generasjonen før det, studerte fikk de fleste en konkret tittel og gikk inn i et definert yrke, ved endte studier. Man ble lege, man ble ingeniør, man ble advokat, dersom man studerte selvsagt. Man gikk inn i en profesjon.

Hva er tittelen til en som studerer engelsk litteratur fra tidsrommet 1900-1945? Hva blir en som studerer kognitiv vitenskap, slik en kan ved Samfunnsvitenskapelig Fakultet ved Universitetet i Bergen? Profesjoner var noe annet for mine besteforeldre enn det er for meg, men hva har profesjoner vært og hva er det? Er profesjoner noe som hører fortiden til? Er det noe som kan defineres, eller er det nok et essensielt omstridt begrep?

Denne teksten er en besvarelse på en eksamensoppgave med ordlyden "*Hva er en profesjon? Definer dette begrepet. Diskuter hva som er likheter og forskjeller mellom ulike profesjonsbegreper. Bruk historiske og/eller dagsaktuelle eksempler for å illustrere denne gjennomgangen.*" Vi skal her gjøre nettopp det, men i en litt annerledes rekkefølge. Når vi skal diskutere likheter og forskjeller mellom ulike profesjonsbegreper er det naturlig på redegjøre for nettopp ulike profesjonsbegreper. Denne tekstens forståelse av begrepet bygger på ulike profesjonsbegreper fra litteraturen tilknyttet profesjonsstudier, og det blir derfor unaturlig å hente en definisjon av profesjonsbegrepet, tilsynelatende ut av løse luften. Det vi heller skal gjøre er å presentere ulike profesjonsforståelser, som danner grunnlaget for hvordan begrepet defineres i denne teksten. Deretter vil vi diskutere hva som er likheter og ulikheter mellom de presenterte profesjonsforståelsene.

Profesjoner, quid est?

I denne delen av teksten vil vi gjøre rede for ulike profesjonsbegreper. Forståelsene av begrepet er hentet fra litteratur knyttet til profesjonsstudiet. Mer konkret har vi basert oss på to bøker. Den ene er "*Profesjonsetikk. Om etiske perspektiver i arbeidet med mennesker.*" Boken har bidrag fra flere forfattere, men hovedvekten av innholdet er skrevet av dens forfatter, professor i etikk og religionsfilosofi, Svein Aage Christoffersen. Den andre boken vi i stor grad lener oss på heter "*Profesjonsstudier*" og har Anders Molander og leder av Seksjon for medisinsk etikk, Lars Inge Terum, som redaktør.

Profesjonsbegrepet - da og nå

I den førstnevnte boken skisserer Svein Aage Christoffersen en historisk utvikling som profesjonsbegrepet har vært gjennom, og peker på to forståelser av begrepet, en eldre og en nyere. Den eldre definisjonen, som han også omtaler som klassisk og idealtypisk, har han hentet fra en

lengre definisjon av Ulf Torgersen. Det Christoffersen karakteriserer som den eldre definisjonen innebærer en forståelse av profesjoner som en yrkesgruppe med grundig teoretisk utdanning med enerett på et virksomhetsområde, og som dermed har visse privilegier. I følge Christoffersen har denne definisjonen sett en utvikling der blant annet grensene mellom klassiske definisjoner og det som har blitt omtalt som semiprofesjoner er blitt mer difuse. Denne grenseskyvningen, peker Christoffersen på, har primært ikke skjedd fordi det er lempet på kravene til hvilke yrker som kan kalles en profesjon, men blant annet fordi tidligere semiprofesjoner har styrket utdanningen sin. I nyere tid har profesjoners enerett og privilegier, slik Christoffersen viser til, blitt betraktelig mer omdiskutert.

Profesjoner med kunnskap og oppdrag

Dersom vi går til "*Profesjonsstudier*" finner vi en annen definisjon, som ikke har historisk fokus. Statsviteren Erik Oddvar Eriksen og Anders Molander har sammen skrevet et kapittel i boken, der de ser profesjoner som en yrkesgruppe som har erklært å ha en spesiell kunnskap og som påberoper seg å tjene en annen parts interesser. Eriksen og Molander peker på at denne doble fordringen, som de kaller det, altså at profesjoner skal ha en spesiell kunnskap og tjene en annen parts interesser, gjør at profesjoner er avhengige av to ting. De er avhengige av repsekt for deres påberobte kunnskap, at den har en autoritet, og at interessene samfunnet har behov for interessene de hevder å tjene. Enda en profesjonsdefinisjon finner vi hos en annen forfatter, men i samme bok.

I 2011 døde den norske filosofen Harald Grimen, men før det rakk han å bli en sentral figur, blant annet i debatten knyttet til profesjoner og profesjonsetikk. I "*Profesjonsstudier*" kommer det frem at Grimen så profesjoner som en yrkesgruppe med en bestemt kunnskap og som har oppnådd politisk legitimitet for et samfunnsoppdrag. Videre peker Grimen på tre kriterier han ser som relevante for å skille profesjoner fra andre yrkesgrupper eller institusjoner:

1. Epistemisk kriterium. Dette innebærer at profesjonene har den nevnte bestemte kunnskapen.
2. Organisatorisk kriterium. Grimen mener at profesjoner kjennetegnes av en kollegial organisering. Vi skal ikke gå inn på en utgreiing av hva det er, men det innebærer at organisasjonene fungerer som et argumentasjonsfellesskap der institusjoner og arenaer for debatt er til stede.
3. Politisk kriterium. Dette kriteriet innebærer den nente politiske legitimiteten profesjoner har for å utføre konkrete oppgaver på vegne av samfunnet.

Profesjoner - forankring og funksjon

Vi skal nå rette blikket mot ulike forståelser av profesjoners forankring eller hensikt, og går i den sammenheng tilbake til Svein Aage Christoffersen og boken "*Profesjonsetikk. Om etiske perspektiver i arbeidet med mennesker.*" Der viser Christoffersen til en tidligere debatt mellom Harald Grimen og Per Nordvedt. Likesom i "*Profesjonsstudier*" ser Grimen her profesjoner som forankret i et samfunnsoppdrag de har oppnådd politisk legitimitet for. Nordvedt derimot, fremstilles av Christoffersen som betraktelig mer menneskeorientert. Nordvedt ser det slik at profesjoners virke, i all hovedsak, er plassert i relasjonen mellom den profesjonelle og klienten. Det er menneskene som er det sentrale. Dette synet kan vi føye Christoffersen til ut i fra hans omtale av profesjonsetikk, der han fremmer at dersom en tar bort interaksjonen med mennesker faller enhver profesjon sammen. Nordvedt og Christoffersen representerer en profesjonsforståelse der mennesket, omsorg og empati står sentralt.

Ifølge Svein Aage Christoffersen har den deskriptive aktiviteten rundt profesjonene vært knyttet til sosiologien. Han fremmer at i den grad profesjonene har vært gjenstand for egen forskning har det skjedd ut fra to innfallsvinkler. Èn med base i USA og med Talcott Parsons som hovedperson, og èn med utspring i Tyskland og Max Weber. Christoffersen viser også til en retning fra de siste tiårene som har hentet mye fra den franske tenkeren Michel Foucault.

Amerikaneren, funksjonalisten og sosiologen Talcott Parsons mente, ifølge Christoffersen, at profesjoners funksjon er å utføre visse oppgaver på vegne av samfunnet. Han mente at de skal ivareta vanskeligstilte og nødtrengende. Tyskeren Max Weber er kjent for å ha et mer klassepreget,

om ikke konfliktorientert perspektiv. Ifølge Christoffersen fokuserte han på åpne og lukkede grupper, der lukkede grupper har begrenset adgang og jobber for gruppens egne interesser. I et slikt perspektiv blir profesjoners enerett utnyttet for å skaffe seg makt, status og penger. Som Christoffersen peker på, har ikke franskmannen Michel Foucault studert moderne profesjoner direkte, men flere har knyttet hans forskning på institusjoner og kombinasjonen av deres kunnskap og makt i arbeidet med sosial kontroll og disiplin, til profesjoner. I et *foucaultistisk* perspektiv ses profesjoner som disiplinerende instrumenter som bruker sin monopoliserte kunnskap til å kontrollere enkeltmennesket. Profesjoners funksjon blir, slikt sett, å utøve sosial disiplin, på vegne av staten eller borgerne, ifølge Christoffersen. Vi kan altså si, svært grovt sett, at Parsons har et individorientert perspektiv på profesjoners forankring og funksjon, der Weber er mer institusjonsfokusert og Foucault har et samfunnsorientert perspektiv. Mikro, meso og makro, om du vil.

Profesjonsbegrepet i denne teksten

Vi har så langt sett at det finnes flere forståelser av hva profesjoner er og hva deres funksjon er. I den sammenheng er det relevant å gå inn på hvor deres legitimitet ligger, og eksempelvis satt Erik Oddvar Eriksen og Grimens statsvitenskaplige demokratiperspektiv opp mot Arne Johan Vetlesen, Per Nortvedt og Svein Aage Christoffersens empati og følelsesorienterte menneskeperspektiv. Av tid- og ressursmessige begrensninger er vi nødt til å nøye oss med det som har kommet frem så langt, som skillete Grimen og Nortvedt representerer.

De ulike forståelsene vist så langt i teksten danner grunnlaget for hvordan vi her forstår profesjonsbegrepet. Vi trekker frem elementer fra personer som Eriksen og Grimen når vi forstår profesjoner som yrkesgrupper med en bestemt kunnskap, basert på grundig utdanning og med en viss grad av enerett på et virksomhetsområde. Vi har også med oss Nortvedt og Christoffersen, når vi oppfatter det slik at profesjoner opererer på vegne av samfunnet, men at møtet med mennesket står svært sentralt for det daglige virket.

Profesjoner - et diverst begrep, men hvordan?

Som vi har sett så langt, finnes det en rekke ulike forståelser av profesjonsbegrepet. Grimen og Christoffersen. Eriksen og Nortvedt. Molander, Parsons, Weber og Foucault. Mange mener mangt, men finnes det et system i kaoset?

I denne delen av teksten skal vi forsøke å sortere de tidligere presenterte forståelsene av profesjonsbegrepet. Vi skal gjøre dette ved å peke på ulikheter og forskjeller mellom dem, for så å oppsummere dem. Deretter skal vi kategorisere forståelsene, nettopp etter deres likheter og ulikheter.

Som vi har sett tidligere i teksten, skisseres det en historisk utvikling for profesjonsbegrepet. Ved universitetenes opprinnelse var det tre retninger en kunne utdanne seg innen. Det var juss, teleologi og medisin, slik at man ble henholdsvis jurist, prest eller lege. Dersom en måler tykkelsen på den nyeste studiekatalogen til eksempelvis Universitetet i Agder ser en at valgmulighetene er betraktelig flere i dag. Vi har også sett at grensen mellom klassiske profesjoner og semiprofesjoner er blitt mer difus. Dette kan illustreres dersom vi retter fokuset på relasjonene mellom leger og sykepleiere. Tidligere var det svært strenge skiller mellom hvilke oppgaver som ble utført av en lege og hvilke som ble utført av en sykepleier. En av grunnene til dette er at legene hadde betraktelig lengre utdanning enn sykepleierene. I dag er det fortsatt adskilte arbeidsbeskrivelser, men en lege og en sykepleier har langt mer overlappende arbeidsoppgaver enn tidligere. Sykepleierutdanningen er i dag både lengre og mer formalisert enn før.

Vi husker fra tekstens redegjørelsesdel, at Harald Grimen vektla profesjoners kunnskap og at de har politisk legitimitet for et oppdrag utført for samfunnet. Dette kjenner vi igjen i det faktum at leger har en sertifiseringsordning som tillater dem, og bare dem, å utføre enkelte oppgaver som skal bedre helsen til en befolkning innen et terretorielt avgrenset område, basert på at de har en kunnskap eller en ekspertise andre ikke har. Ganske ulikt dette er en oppfatning om at leger får utføre sine oppgaver på bakgrunn av å vise omsorg for et medmenneske og bidra til et godt liv for den personen. Uten å ta følge med Aristotles inn i en dydsetisk verden, eller Knud Løgstrup inn i nærhetsetikken, ser vi at dette er en oppfatning vi kan relatere Per Nortvedt og Svein Aage Christoffersen til.

I en posisjon mellom Grimens samfunnsorientering og Nortvedt og Christoffersens menneskefokus kan vi se Talcott Parsons. I Parsons profesjonsforståelse er menneskets behov viktig, ettersom det er noen som skal ivaretas. Samtidig mener han at det er en oppgave profesjonene skal utføre på *samfunnets* vegne. På denne måten kan leger forstås som en yrkesgruppe som skal ivareta nødtrengende enkeltmennesker, på vegne av samfunnet. Altså har han et tidligere nevnt individorientert perspektiv, men det innebærer også et mer helhetlig samfunnsfokus.

Går vi igjen tilbake til redegjørelsen ser vi en forståelse av profesjoner som en gruppe med en spesiell kunnskap som tjener andres interesser. Erik Oddvar Eriksen og Anders Molander står bak en slik forståelse, som krever at samfunnet anerkjenner både kunnskapen og interessene. Et eksempel knyttet til dette er at selv om det norske samfunn anerkjenner at enkelte har behov for helbredning, kan ikke majoriteten sies å anerkjenne kunnskapen til *healere*, personer som hevder å kunne helbrede med varme hender eller lignende. Derimot har samfunnet anerkjent kunnskapen leger i Norge besitter.

Vi ser at Eriksen og Molanders forståelse av profesjonsbegrepet er ulikt Christoffersen og Nortvedt sin. Igjen kan vi henvende oss til sosiologien for å finne en form for *buffer*. Max Webers profesjonsforståelse innebærer en oppfatning om at profesjoner ikke tjener hele samfunnet, men heller ikke enkeltmennesket. Det er profesjonen selv, som gruppe, som står i sentrum. I en lignende mellomposisjon kan vi også plassere Foucaults profesjonsforståelse, med oppfatningen av at profesjoner tjener staten når den bruker monopolisert kunnskap til å kontrollere enkeltmennesket. Altså tjener profesjonene *deler* av samfunnet, men arbeider med *enkeltpennesket*.

Orden i sakene

Ved å rette et overordnet blikk på avsnittene over ser en at det er mulig å få orden i det som tilsynlatende er et kaotisk profesjonsbegrepsmessig landskap. Vi kan peke på en historisk utvikling der vi ser den nyere tids oppmykning av den klassiske profesjonsforståelsen igjen, eksempelvis i Grimen, Eriksen, Molander og Foucault sitt fokus på profesjonenes spesielle kunnskap.

Videre ser vi at Harald Grimen sin forståelse av profesjonsbegrepet har mye til felles med Erik Oddvar Eriksen og Anders Molander sin. De er alle samfunnsorientert i sin oppfattelse av profesjonenes forankring, der Grimen går en smule lengre i en statsvitenskapelig eller demokratorientert retning med sitt fokus på politisk legitimisering. Eriksen er, som statsviter selv, ikke langt bak. I artikkelen "*Management eller demokrati*" fremmer Eriksen viktigheten av hvor viktig det er med en *Habermasiensk* diskurspreget prosess for å komme frem til blant annet hvordan samfunnet skal fungere, men det skal vi ikke gå videre inn på her.

Vi har sett Nortvedt og Christoffersens vektlegging av mennesket og omsorg i det vi kan omtalte som en forståelse av profesjonene som menneskebehandler. I mellom en menneskeorientert og en samfunnsorientert profesjonsforståelse kan vi, av det overstående se sosiologiene Parsons, Weber og Foucault, som alle kan sies å ha et profesjonsbegrep der hverken mennesket eller samfunnet helt og holdent får dominere.

Likheter og forskjeller i en modell, uten en modell.

Av oppsummeringen ovenfor kan vi tegne en modell, men av måten tekstforfattelsen foregår på kan vi samtidig *ikke* tegne en modell. De grafiske verktøyene tilgjengelig er svært begrenset, og tvinger oss til å forsøke å beskrive en oppstilling av de ulike profesjonsbegrepene, heller enn å tegne dem. En verbal tegning om du vil.

Dersom vi hadde flere grafiske verktøy tilgjengelig ville vi ikke laget en komplisert modell, men en linje som går på tvers med piler i hver sin ende. På den venstre siden står det "*Mennesket*". Her er det en oppfatning av profesjoner som menneskebehandler. Fokuset ligger på relasjonen mellom den profesjonelle og klienten, og begreper som omsorg og empati er sentralt. På den høyre siden av linjen står det "*Samfunnet*". Her har profesjonsbegrepet et sterkt samfunnsorientert og statsvetenskapelig preg.

Lengst til venstre på linjen, nærmest "*Mennesket*", plasserer vi Svein Aage Christoffersen og Per Nortvedt med sine forståelser av profesjonsbegrepet. Lengst til høyre plasserer vi profesjonsbegrepet til Harald Grimen. Litt til venstre, men ikke langt, står Erik Oddvar Eriksen og Anders Molander. De står tett opptil Grimen, men ikke helt til høyre fordi vi oppfatter det slik at Grimens vektlegging av politisk legitimitet, og følgelig statsvitenskapelig orientering, kommer noe klarere frem enn hos Eriksen og Molander. På midten av linjen har vi plassert Max Weber, med sitt fokus på både mennesket og samfunnet. En smule til venstre for Weber står Talcott Parsons og Michel Foucault. Med sin oppfatning av profesjonene som aktører for samfunnet, men som menneskeorienterte *ivaretagere* setter vi Parsons i en viss *menneskeorientert* retning. Vi tolker profesjonsbegrepet til Foucault, i den grad han kan sies å ha et profesjonsbegrep, også som samfunns- og menneskeorientert. Samtidig forstår han profesjoner som en gruppe som utfører oppgaver på vegne av *deler* av samfunnet orientert mot *enkeltmennesker*. Derfor står han plassert til venstre for midten.

Avslutning

Av denne teksten har vi sett at profesjoner kan klassifiseres som et essensielt omstridt begrep. Det vil si et begrep der det ikke hersker noen felles forståelse av dets innhold og definisjon. Vi tolker det dit hen at det på ingen måte er et resultat av manglende interesse i begrepet, heller tvert i mot. Vi er av den oppfatning at profesjoner er et essensielt begrep, men også at det er en essensiell samfunnsaktør og samfunnsinstitusjon.

Vi har definert profesjoner som yrkesgrupper med en bestemt kunnskap, basert på grundig utdanning og med en viss grad av enerett på et virksomhetsområde, som opererer på vegne av samfunnet, men der møtet med mennesket står svært sentralt for det daglige virket.

Vi har hatt med oss legene som et eksempel på en profesjon da vi drøftet likheter og forskjeller mellom ulike profesjonsbegreper, både i historisk perspektiv og i mer tidløst perspektiv. Vi har forsøkt å oppsummere disse likhetene og forskjellene i en verbalt tegnet modell. Det er viktig å huske på at modeller kun er forenklet representasjon av virkeligheten. Likeså er denne teksten en forenklet representasjon av relevante tenkere og formulerte tanker knyttet til profesjonsbegrepet.

En mer utvidet versjon av denne teksten ville, som tidligere nevnt, kunne tatt med profesjoners legitimitet. Det ville også vært relevant å ta med Arne Johan Vetlesen som en støtte til Christoffersen og Nortvedts menneske- og empatiorientering.

Det er en viss fare for at denne teksten inneholder enkelte gjentakelser. Vi vil i så fall avslutte med en gjentakelse til: Vi er av den oppfatning at en profesjon er essensiell som begrep, som aktør og som institusjon. Det har den vært, det er den og det vil den være i lang tid fremover.